REPUBBLIKA LI TAĦDEM

Programm ta' 5 Snin għat-

Tiġdid Demokratiku

2026–2031

Memorandum indirizzat lill-partiti politiċi kollha li se jikkontestaw l-elezzjoni ġenerali tal-2026

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

Messaġġ lill-qarrejja

Vicki Ann Cremona
President, Repubblika

Malta dalwaqt se tidħol f'ċiklu elettorali ġdid f'mument demokratiku fraġli. Minkejja li fl-2024 ikkomemorajna, kif kien xieraq, sittin sena bħala stat sovran, u għoxrin sena ta' sħubija fl-Unjoni Ewropea, il-fiduċja tal-pubbliku fl-istituzzjonijiet hija baxxa. Is-sens mifrux ta' ċittadinanza hu mfixkel mill-fallimenti fil-governanza u mill-polarizzazzjoni politika. Dan ma jħallix li tissaħħaħ fostna repubblika demokratika u kostituzzjonali. B'konsegwenza li, dan iqabbadna it-triq għan-niżla fejn jidħlu drittijiet u libertajiet fundamentali, sfreġju ambjentali, diżlokazzjoni soċjali u traġedji personali evitabbli.

Madankollu Repubblika tibqa' konvinta li Malta għandha t-talent, l-enerġija ċivika u l-qafas kostituzzjonali meħtieġ biex tistabbilixxi demokrazija ġusta, governanza onesta u repubblika reżiljenti. Dak l-eżitu jeħtieġ riforma intenzjonata—mhux ottimiżmu falz, qerq jew slogans vojta. Din il-konvinzjoni doppja tispirana fil-ħidma tagħna, u hi il-bażi ta' dan id-dokument. Dan il-memorandum hu indirizzat bl-istess mod lill-partiti politiċi ta' Malta, lill-kandidati għall-elezzjoni, lill-attivisti tas-soċjetà ċivili, u lill-votanti kollha li jixtiequ demokrazija b'saħħitha u governanza tajba.

Kull persuna li tgħix f'dawn il-gżejjer, kemm jekk tkun ċittadina jew le, jistħoqqilha tgħix f'pajjiż li b'mod konsistenti jipproteġi l-primat tad-dinjità tal-bniedem, jippreserva l-integrità tal-beni komuni (ir-riżorsi limitati kollha li jsostnu l-ħajja) u jippromwovi l-benesseri soċjali. Madankollu, xejn minn dan ma huwa possibbli meta l-Istat jonqos fl-ewwel dmir tiegħu, jiġifieri, li jħares l-istat tad-dritt, li huwa l-prekundizzjoni għal kull oġġett ieħor imsemmi hawnhekk. Il-fallimenti tal-lum jitfgħu dawl fuq il-prospetti tal-ġenerazzjonijiet futuri: uliedna, in-neputijiet u dawk li għadhom ma twildux.

B'dan f'moħħna, qed nipproponi dan il-memorandum, li jiddistilla il-proposti u l-kampanji ta' Repubblika, u tas-soċjetà ċivili hollha; dan jaqbel ma' ħafna mill-weghdiet li saru mill-partiti politiċi matul il-kampanji elettorali tal-aħħar ħamsa u għoxrin sena. Il-proposti huma mfassla biex jiżguraw li l-poter tal-Istat dejjem jiġi eżerċitat għall-ġid pubbliku, li l-istituzzjonijiet jaqdu lill-pajjiż aktar milli lill-Eżekuttiv, u li kull persuna f'Malta tkun protetta mil-liġi, mhux mill-prossimità għall-poter. Ir-riformi li nipproponu, u li eluf ta' nies jixtiequ jarawhom implimentati, mhumiex partiġġjani u ma jiffavorixxu l-ebda partit. Dan huwa programm strutturali għas-sostenn ta' demokrazija kostituzzjonali vibranti fi Stat modern; kwalunkwe gvern li jfittex li jippromwovi l-ġid pubbliku jista' jimplimentahom.

Hekk kif taqra l-proposti, tikkampanja għall-elezzjoni, jew tipprepara biex tivvota, żomm f'moħħok il-futur ta' wliedek u wliedhom, u qabel ma tiċħad kwalunkwe proposta bħala mhux realistika jew ambizzjuża wisq, aħseb x'jista' jfisser għalihom in-nuqqas tagħha.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

JUM IR-REPUBBLIKA

13 TA' DIĊEMBRU 2025

Kif taqra u timplimenta dan il-programm

Dan il-memorandum mhuwiex pjan ta' azzjoni preskrittiv mingħajr spazju għad-diskussjoni. Huwa programm modulari li jinkludi riformi konkreti li jistgħu jiġu adottati fl-intier tagħhom jew f'fażijiet, skont ir-rieda politika u l-prijoritajiet leġiżlattivi. Kull proposta nkitbet b'tali mod li tkun tista' toqgħod waħidha. Madankollu, ir-riformi jsaħħu lil xulxin: aktar ma dawn jiġu implimentati flimkien, aktar se jsiru b'saħħithom is-salvagwardji demokratiċi ta' Malta.

Repubblika tirrikonoxxi li kwalunkwe gvern li jkun se jinħatar għandu jiġġestixxi riżorsi finanzjarji u amministrattivi limitati. Ħafna mir-riformi proposti hawnhekk jeħtieġu rieda politika u bidla legali aktar minn infiq ġdid enormi. Meta l-miżuri jkollhom impatt baġitarju, dawn jistgħu jitqassmu matul il-leġiżlatura ta' ħames snin, jiġu ppilotati qabel ma jiżdiedu, jew jiġu ffinanzjati parzjalment permezz ta' ffrankar minn korruzzjoni mnaqqsa, akkwist imtejjeb u istituzzjonijiet aktar effiċjenti.

Aħna lesti li naħdmu ma' kwalunkwe partit politiku, qabel u wara l-elezzjoni, biex nagħtu sekwenza, nikkostjaw u nipprijoritizzaw dawn ir-riformi b'mod li jkun fiskalment responsabbli filwaqt li xorta nwasslu tiġdid demokratiku awtentiku f'leġiżlatura waħda.

Dan li ġej huwa programm strutturat ta' riformi, organizzat f'sitt pilastri li jkopru l-poter, l-infurzar, ir-responsabbiltà, il-parteċipazzjoni tal-komunità, id-drittijiet tal-bniedem u l-protezzjoni tal-beni komuni.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

PILASTRU A

Min għandu l-Poter

Stat demokratiku għandu jqassam il-poter aktar milli jikkonċentrah. Meta jkun hemm wisq awtorità fl-Eżekuttiv, is-sorveljanza tikkollassa, l-istituzzjonijiet isiru dipendenti, u ċ-ċittadini jitilfu l-protezzjoni. Ir-riformi f'dan il-pilastru jiżguraw li l-ebda kariga — lanqas il-Prim Ministru — ma tkun tista' tiddomina l-Parlament, ir-regolaturi, il-ħatriet, ix-xandir pubbliku jew il-korpi tal-infurzar. Il-kontrolli u l-bilanċ tal-poteri mhumiex lussu; huma l-mod kif taħdem repubblika.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

01

Proċess ta' riforma kostituzzjonali li jappartjeni għall-poplu, mhux għall-mexxejja politiċi

Il-bidla kostituzzjonali trid tkun trasparenti, parteċipattiva u istituzzjonalizzata — mhux innegozjata b'mod informali bejn il-mexxejja tal-partiti.

Att permanenti dwar ir-Riforma Kostituzzjonali għandu: (a) joħloq kumitat parlamentari permanenti għall-affarijiet kostituzzjonali; (b) jagħti mandat lil bord ta' esperti indipendenti biex jagħti pariri; (c) jirrikjedi konsultazzjoni pubblika strutturata; (d) jippubblika abbozzi ta' emendi għall-feedback; u (e) jippubblika l-istorja leġiżlattiva sħiħa tar-riformi. Il-bidla kostituzzjonali m'għandhiex tiddependi fuq negozjati personali iżda fuq proċess demokratiku garantit.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

02

Istituzzjonijiet li jibqgħu indipendenti irrispettivament minn min ikun fil-poter

L-indipendenza tal-istituzzjonijiet m'għandhiex tiddependi fuq ir-rieda tajba ta' xi gvern.

Il-Kostituzzjoni għandha tirrikjedi ħatriet miftuħa u bbażati fuq il-mertu għall-President, il-ġudikatura, it-tmexxija tal-pulizija, il-kapijiet tal-intelligence finanzjarja, u l-kapijiet ta' awtoritajiet indipendenti. Il-ħatra għandha tinvolvi: (a) sejħa pubblika; (b) lista mqassra ppubblikata; (c) rapport ta' evalwazzjoni ppubblikat; u (d) approvazzjoni b'maġġoranza parlamentari msaħħa jew, fin-nuqqas ta' dan, ħatra minn kummissjoni indipendenti. It-tneħħija għandha tkun limitata għal kawżi definiti bi stħarriġ ġudizzjarju.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

03

Teħid ta' deċiżjonijiet mill-gvern li jkun trasparenti u protett minn influwenza privata

Iċ-ċittadini għandhom ikunu jistgħu jaraw min qed ifittex li jinfluwenza d-deċiżjonijiet pubbliċi u kif qed jagħmel dan.

Att dwar ir-Reġistru tal-Lobbying u l-Influwenza għandu jirrikjedi d-divulgazzjoni — fi żmien 10 ijiem — tal-laqgħat kollha bejn id-detenturi ta' karigi u n-negozji, l-intermedjarji jew il-lobbisti. Il-lobbying barra mir-reġistru għandu jkun illegali. Jenħtieġ li l-eks ministri, is-segretarji permanenti u r-regolaturi jiffaċċjaw perjodu ta' preklużjoni ta' tliet snin qabel ma jingħaqdu mas-setturi li ssorveljaw. L-akkwist pubbliku 'l fuq minn livell limitu għandu jinkludi d-divulgazzjoni tal-intermedjarji.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

04

Parlament li kapaċi jiskrutinizza l-gvern mingħajr dipendenza finanzjarja fuqu

Il-membri parlamentari jridu jkunu finanzjarjament u strutturalment indipendenti mill-ministri biex iwettqu sorveljanza.

Il-Parlamentari għandhom jaħdmu full-time bi projbizzjoni stretta fuq kwalunkwe xogħol imħallas ma' entitajiet pubbliċi jew industriji regolati. Id-dikjarazzjonijiet annwali tal-assi u tal-interessi awditjati b'mod indipendenti għandhom ikunu obbligatorji. Il-kumitati parlamentari jrid ikollhom is-setgħa li jħarrku lix-xhieda, jitolbu dokumenti, u jinfurzaw il-konformità permezz tal-qrati jekk ikun meħtieġ.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

05

Amministrazzjoni pubblika protetta mill-klijenteliżmu u l-patroċinju politiku

Ir-rwoli pubbliċi jridu jkunu bbażati fuq il-kompetenza, mhux fuq il-lealtà politika.

Il-leġiżlazzjoni għandha tillimita l-"pożizzjonijiet ta' fiduċja" għal lista statutorja magħluqa ta' karigi konsultattivi. Il-ħatriet kollha għandhom jirrikjedu: (a) sejħa pubblika; (b) kriterji ppubblikati; (c) remunerazzjoni ppubblikata; u (d) dikjarazzjoni ta' kunflitt ta' interess. L-għadd totali ta' persuni maħtura politikament għal kull ministeru għandu jkun limitat fil-liġi u żvelat kull sena. Ir-rwoli doppji (eż. konsultattivi + regolatorji) għandhom jiġu pprojbiti.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

06

Kuntratti pubbliċi li huma trasparenti mill-offerta sal-pagament finali

Il-flus pubbliċi għandhom ikunu traċċabbli f'kull pass.

Il-liġi tal-akkwist għandha tirrikjedi l-pubblikazzjoni ta': (a) id-dokumenti tas-sejħa għall-offerti waqt it-tnedija; (b) lista tal-offerenti kollha; (c) il-minuti tal-ftuħ; (d) rapport ta' evalwazzjoni fi żmien 30 jum mill-għoti; (e) il-kuntratt finali; (f) l-ordnijiet u l-pagamenti kollha ta' varjazzjoni f'ħin reali. Din ir-riforma hija sistemika u tapplika għall-akkwisti kollha, irrispettivament mid-daqs jew mir-riskju. Id-data għandha tkun tista' tinqara mill-magni u tkun tista' terġa' tintuża.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

07

Etika fil-ħajja pubblika infurzata minn sorveljanza indipendenti, mhux awtoregolamentazzjoni

Il-ministri u l-politiċi m'għandhomx jiġu ġġudikati mill-kollegi tagħhom.

Kummissjoni Indipendenti dwar l-Etika fil-Ħajja Pubblika għandha tinvestiga l-imġiba ħażina mill-ministri, is-segretarji parlamentari u l-uffiċjali għolja. Il-bord tagħha għandu jġib flimkien persuni maħtura minn partiti differenti fil-parlament u membri mhux politiċi (inkluż imħallef irtirat). Għandu jkollu s-setgħat li jikseb xhieda u dokumenti u jippubblika s-sejbiet meta r-rakkomandazzjonijiet jiġu injorati.

Il-Kummissarju għall-Istandards fil-Ħajja Pubblika għandu jkollu s-setgħat li jivverifika u jinforza d-dikjarazzjonijiet tal-assi u tal-interessi tal-ministri, tas-segretarji parlamentari, tal- persuni li jingħataw ħatra politika f'kariga għolja (senior political appointees) u tal-konjuġi tagħhom. L-investigazzjonijiet u s-seduti ta' smigħ dwar il-konformità jenħtieġ li jitwettqu pubblikament, id-deċiżjonijiet jenħtieġ li jkunu vinkolanti, u n-nuqqas ta' konformità jenħtieġ li jiskatta multi amministrattivi u, fejn xieraq, riferiment għal prosekuzzjoni kriminali.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

08

Is-soċjetà ċivili hija rikonoxxuta u protetta bħala attur demokratiku

L-NGOs għandhom ikunu liberi li jikkritikaw lill-gvern mingħajr ritaljazzjoni.

Il-Kostituzzjoni għandha tipprojbixxi r-ritaljazzjoni amministrattiva jew finanzjarja kontra l-NGOs talli jikkritikaw lill-awtoritajiet pubbliċi, u tiggarantixxi l-libertà tal-organizzazzjonijiet tas-soċjetà ċivili li joperaw indipendentement mill-influwenza tal-gvern. Il-protezzjoni kostituzzjonali għandha tiżgura li l-NGOs ikunu liberi li jipparteċipaw f'konsultazzjonijiet pubbliċi nazzjonali, jinvolvu ruħhom f'dibattitu pubbliku u jfittxu rieżami ġudizzjarju dwar kwistjonijiet ta' responsabbiltà demokratika, irrispettivament mill-gvern tal-ġurnata. Il-promozzjoni (*advocacy*) hija funzjoni demokratika protetta, mhux privileġġ mogħti fid-diskrezzjoni tal-Istat. Din il-protezzjoni kostituzzjonali hija separata mir-regolamentazzjoni operazzjonali tal-NGOs, li qatt ma għandha tintuża biex tinfluwenza jew tillimita l-promozzjoni li jwettqu.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

09

Protezzjoni demokratika kontra l-abbuż tas-sorveljanza u l-IA

It-teknoloġija m'għandhiex tinbidel fi strument ta' kontroll politiku.

L-użu tas-sistemi tas-sorveljanza u tal-IA mill-gvern għandu jkun legali biss meta: (a) awtorizzat b'mandat ġudizzjarju; (b) strettament meħtieġ u proporzjonat; (c) soġġett għal sorveljanza indipendenti; u (d) jitħassar awtomatikament jekk jinkiseb illegalment. Din il-proposta tipproteġi liċ-ċittadini u lid-demokrazija mis-sorveljanza illegali tal-Istat. Il-liġi għandha tikkriminalizza l-użu tas-sorveljanza kontra l-ġurnalisti, id-difensuri tad-drittijiet tal-bniedem u l-avversarji politiċi.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

10

Tabella ta' Valutazzjoni Annwali dwar l-Istat tad-Dritt

Id-demokrazija trid tkun tista' titkejjel — mhux deskritta retorikament.

Att dwar it-Tabella ta' Valutazzjoni tal-Istat tad-Dritt għandu jirrikjedi valutazzjoni annwali indipendenti tal-prestazzjoni istituzzjonali f'oqsma li jinkludu l-indipendenza ġudizzjarja, l-infurzar kontra l-korruzzjoni, it-trasparenza, l-ugwaljanza quddiem il-liġi, il-libertà tal-istampa u l-ispazju ċiviku. It-Tabella ta' Valutazzjoni għandha tistabbilixxi parametri referenzjarji kwantifikabbli, tippubblika metriċi komparattivi, tidentifika oqsma ta' nuqqas ta' prestazzjoni u tiskatta seduti ta' smigħ parlamentari obbligatorji. Ir-riforma ma għandhiex tiddependi fuq l-iskandlu — is-saħħa istituzzjonali trid tiġi mmonitorjata kontinwament.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

II

Dikjarazzjonijiet tal-Impatt Leġiżlattiv għall-Prinċipji Kostituzzjonali

Kull liġi trid issaħħaħ — mhux tnaqqar — il-pedamenti kostituzzjonali tar-Repubblika.

L-abbozzi ta' liġijiet li jaffettwaw il-governanza demokratika, is-sorveljanza, id-drittijiet, jew l-indipendenza istituzzjonali għandhom jirrikjedu Dikjarazzjonijiet tal-Impatt Leġiżlattivi li jivvalutaw il-kompatibbiltà tagħhom mal-prinċipji kostituzzjonali, is-separazzjoni tal-poteri, l-imparzjalità istituzzjonali, u l-ugwaljanza quddiem il-liġi. Id-dikjarazzjonijiet iridu jiġu ppubblikati qabel id-dibattitu parlamentari u jinkludu kontribut espert. Dan jinkorpora l-kultura kostituzzjonali fit-tfassil tal-liġijiet ta' kuljum aktar milli fir-riforma kostituzzjonali episodika.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

12

Klawżoli tal-Iskandenza ta' Setgħat Eżekuttivi Straordinarji

Is-setgħat ta' emerġenza jridu jiskadu awtomatikament — ma jsirux normalizzati.

Kwalunkwe liġi jew regolament li jagħti setgħa eżekuttiva straordinarja — inklużi s-sigurtà nazzjonali, l-ordni pubbliku, jew is-setgħat ta' governanza ta' emerġenza — għandu jinkludi klawżoli ta' estinzjoni fissi u rekwiżiti ta' tiġdid parlamentari perjodiku. It-tiġdid jenħtieġ li jirrikjedi ġustifikazzjoni oġġettiva, approvazzjoni b'maġġoranza kbira u pubblikazzjoni ta' rieżami tal-impatt. L-ebda setgħa eċċezzjonali ma għandha tissupera l-kriżi li ġġustifikatha.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

PILASTRU B

Min Jissorvelja l-Poter

Demokrazija tibqa' ħajja biss meta l-abbuż tal-poter jiġi identifikat, investigat u kkastigat. Jekk l-infurzar tal-liġi, l-intelligence finanzjarja u l-prosekuzzjoni jiddependu fuq id-diskrezzjoni politika, l-impunità ssir karatteristika strutturali. Ir-riformi f'dan il-pilastru jiżguraw li ħadd — irrispettivament mill-kariga, il-ġid jew l-influwenza — ma jkun lil hinn mill-ambitu tal-liġi, u li l-korruzzjoni u l-kriminalità organizzata jiġu ttrattati bħala theddid għas-soċjetà, mhux bħala kumplikazzjonijiet politiċi.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

13

Awtorità Kontra l-Korruzzjoni unika u indipendenti bis-setgħa ta' prosekuzzjoni

Il-korruzzjoni ma tistax tiġi megħluba minn korpi li jiddependu fuq in-nies li jista' jkollhom bżonn jinvestigaw.

Għandha tinħoloq Awtorità ġdida Kontra l-Korruzzjoni bis-setgħa li: (a) tinvestiga b'mod proattiv; (b) tordna xhieda u dokumenti; (c) taċċessa d-data tal-intelligence finanzjarja direttament; u (d) tipprosekwixxi kawżi kriminali mingħajr approvazzjoni ministerjali jew tal-Avukat Ġenerali. Il-ħatra tat-tmexxija tagħha għandha tirrikjedi appoġġ parlamentari minn diversi partiti u termini fissi u li ma jiġġeddux.

L-Awtorità jenħtieġ li tkun ipprojbita milli tibda proċedimenti kriminali jew amministrattivi bbażati fuq attività politika jew nuqqas ta' qbil, u għandha tkun mitluba tippubblika kriterji ta' prosekuzzjoni u statistika annwali dwar l-għażla tal-każijiet. Id-deċiżjonijiet biex jinfetħu jew jiġu miċħuda każijiet għandhom ikunu soġġetti għal stħarriġ ġudizzjarju. Il-prosekuzzjoni selettiva jew motivata politikament għandha tikkostitwixxi abbuż tal-kariga.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

14

Maġistrati inkwirenti full-time ddedikati għall-korruzzjoni u l-kriminalità organizzata

Każijiet kumplessi ta' korruzzjoni jeħtieġu fokus mingħajr interruzzjoni u timijiet speċjalizzati.

Jenħtieġ li jiġi stabbilit korp ta' maġistrati inkwirenti full-time biex jittrattaw il-korruzzjoni u l-kriminalità organizzata esklużivament, appoġġat minn timijiet tal-pulizija ġudizzjarja inklużi kontabilisti forensiċi, investigaturi ċibernetiċi, u analisti tal-kriminalità finanzjarja. Dawn il-maġistrati jrid ikollhom aċċess prijoritarju għall-Europol, għall-Eurojust u għall-kanali internazzjonali ta' assistenza reċiproka.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

15

Dritt tal-pubbliku li jitlob inkjesti kriminali dwar il-korruzzjoni

Meta jiġi allegat għemil ħażin serju, l-investigazzjonijiet ma għandhomx jiddependu fuq id-diskrezzjoni politika jew il-permess personali.

Il-liġi għandha tirrestawra u ssaħħaħ id-dritt ta' kwalunkwe ċittadin li jitlob inkjesta maġisterjali dwar allegati reati, inklużi l-korruzzjoni u l-abbuż tal-kariga. F'każijiet ta' korruzzjoni jew kriminalità finanzjarja kontra l-Istat, l-organizzazzjonijiet tas-soċjetà ċivili ddedikati għall-ġlieda kontra l-korruzzjoni jeħtieġ li jkunu intitolati li jagħmlu tali talbiet mingħajr il-ħtieġa li juru *locus standi* individwali. L-awtoritajiet ġudizzjarji jridu jiddeċiedu dwar it-talbiet permezz ta' digrieti ppubblikati u motivati fi żmien skadenzi fissi. Ir-responsabbiltà m'għandhiex tiddependi fuq ir-rieda politika.

L-organizzazzjonijiet tas-soċjetà ċivili li l-missjoni tagħhom hija li jipprevjenu jew jesponu l-korruzzjoni għandhom ikunu intitolati li jintervjenu *parte civile* fi prosekuzzjonijiet kriminali għall-korruzzjoni u l-kriminalità finanzjarja, u li jirrappreżentaw l-interess pubbliku f'azzjonijiet ċivili għar-restituzzjoni li tirriżulta mill-korruzzjoni. Ma għandhomx ikunu meħtieġa jagħtu prova ta' dannu materjali individwali, peress li l-interess protett huwa kollettiv: l-integrità tar-Repubblika.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

16

Struttura ta' prosekuzzjoni li kapaċi tlaħħaq mas-sofistikazzjoni tal-kriminalità finanzjarja

Il-prosekuturi m'għandhomx ikunu strutturalment inferjuri għas-sofistikazzjoni tar-reati li jaħdmu fuqhom.

Is-Servizz tal-Prosekuzzjoni għandu jinkludi Diviżjoni tal-Korruzzjoni Speċjalizzata u tal-Kriminalità Organizzata, b'reklutaġġ miftuħ, remunerazzjoni kompetittiva u pussess sigur għal prosekuturi anzjani. Id-diviżjoni għandu jkollha bordijiet permanenti ta' esperti tal-industrija u speċjalisti finanzjarji u tistabbilixxi prijoritajiet ta' prosekuzzjoni pluriennali bbażati fuq ir-riskju.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

17

Tmexxija tal-pulizija protetta b'sorveljanza indipendenti — mhux biss id-dehra ta' indipendenza

L-indipendenza tal-pulizija trid taħdem fil-prattika, mhux biss fuq il-karta.

Il-ħatra tal-Kummissarju tal-Pulizija għandha teħtieġ konferma mill-partiti politiċi differenti b'maġġoranza parlamentari kwalifikata sabiex l-ebda gvern ma jkun jista' jagħżel it-tmexxija b'mod unilaterali. Bord tas-Sorveljanza tal-Pulizija, magħmul minn rappreżentanti parlamentari bejn il-partiti u membri ċiviċi indipendenti, jeħtieġ li jimmonitorja l-prestazzjoni tat-tmexxija tal-pulizija kontra l-prijoritajiet ippubblikati tal-pulizija u jiskatta seduti ta' smigħ pubbliċi fejn jinħolqu riskji ta' influwenza politika jew prestazzjoni insuffiċjenti. It-tneħħija ta' Kummissarju jeħtieġ li tirrikjedi deċiżjoni ta' supermaġġoranza tal-Bord ta' Sorveljanza, abbażi ta' raġunijiet definiti, bi stħarriġ ġudizzjarju.

B'mod parallel, il-Korp jeħtieġ li jintroduċi taħriġ professjonali fl-etika kostituzzjonali, fl-istandards tad-drittijiet tal-bniedem, u fil-policing mhux partiġġjan, u l-progressjoni tal-karriera jeħtieġ li tkun marbuta mal-integrità u l-kompetenza professjonali aktar milli man-networks politiċi. Il-Parlament għandu jorganizza seduti ta' smigħ ta' sorveljanza regolari dwar il-pulizija darbtejn fis-sena, u l-Bord ta' Sorveljanza tal-Pulizija għandu jippubblika valutazzjoni annwali tal-indipendenza u l-prestazzjoni tal-pulizija. L-għan mhuwiex ir-riforma kożmetika, iżda kultura tal-pulizija li fiha l-Kummissarju jaqdi l-liġi u l-pubbliku — mhux l-Eżekuttiv.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

18

It-tmexxija tal-intelligence finanzjarja strutturalment iżolata mill-kontroll politiku

Dawk li jidentifikaw kriminalità ta' livell għoli m'għandhomx jiddependu fuq dawk li jistgħu jkunu implikati fiha.

It-tmexxija tal-FIAU u ta' korpi simili għandha teħtieġ l-approvazzjoni u t-tneħħija parlamentari minn diversi partiti biss permezz ta' proċedura miftuħa. Il-baġits għandhom ikunu protetti bil-liġi u mhux innegozjati ma' ministeru. Il-linji ta' rappurtar għandhom ikunu lill-Parlament — mhux lill-Eżekuttiv.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

19

Servizzi ta' intelligence strutturalment iżolati mill-kontroll politiku

L-aġenziji tas-sigurtà u tal-intelligence jridu jipproteġu s-sigurtà nazzjonali — mhux il-gvern tal-ġurnata.

It-tmexxija tal-aġenziji tal-intelligence għandha tirrikjedi konferma parlamentari b'diversi partiti u termini fissi li ma jiġġeddux. L-awtorizzazzjonijiet operazzjonali li jinvolvu s-sorveljanza tal-ġurnalisti, tal-politiċi, tal-atturi tas-soċjetà ċivili, jew tal-kandidati jridu jirrikjedu mandati ġudizzjarji u rieżami ex post minn kumitat ta' sorveljanza indipendenti b'approvazzjoni tas-sigurtà. Il-baġits tal-intelligence għandhom jiġu approvati u awditjati mill-Parlament, mhux mill-ministri, u l-aġenziji għandhom jirrapportaw kull sena lil kumitat ta' sorveljanza bejn il-partiti.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

20

Qafas legali kontra l-Mafja li għandu fil-mira netwerks kriminali, mhux biss individwi

Il-kriminalità organizzata trid tiġi pproċessata bħala sistema aktar milli bħala atti skonnessi.

Il-leġiżlazzjoni għandha tikkriminalizza l-parteċipazzjoni f'organizzazzjoni kriminali, inklużi t-tmexxija, il-faċilitazzjoni u s-servizzi professjonali. Il-konfiska għandha tapplika għal ġid mhux spjegat, li jippermetti lill-qrati jikkonfiskaw assi sproporzjonati għall-introjtu legali ddikjarat sakemm l-oriġini ma tkunx ġustifikata. L-intermedjarji professjonali għandhom ikunu soġġetti għal rapportar obbligatorju ta' kwistjonijiet kritiċi u jinżammu responsabbil jekk jippermettu li networks kriminali jgħadduha lixxa.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

21

Patti ta' Integrità għal kuntratti pubbliċi ta' valur għoli

Il-korruzzjoni tiġi evitata bl-aħjar mod qabel ma l-flus jibdlu l-idejn.

Il-kuntratti pubbliċi li jaqbżu livell limitu definit għandhom jirrikjedu Patti ta' Integrità, li jqiegħdu osservaturi indipendenti tas-soċjetà ċivili fit-tfassil tal-offerti sat-tlestija tal-proġetti, b'aċċess għad-dokumenti tal-akkwist, ordnijiet ta' varjazzjoni, u rekords tal-pagamenti. Jekk jitfaċċaw irregolaritajiet, l-osservaturi jrid ikollhom l-awtorità li jeskalaw awtomatikament it-tħassib għall-awtoritajiet tal-infurzar, filwaqt li jiżguraw li l-kuntratti ewlenin jiġu mmonitorjati qabel ma jimmaterjalizzaw ir-riskji.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

22

Strateġija nazzjonali kontra l-korruzzjoni b'implimentazzjoni li tista' titkejjel

L-integrità teħtieġ ippjanar u responsabbiltà fit-tul — mhux reazzjoni għall-iskandlu.

Il-Parlament għandu jirrikjedi Strateġija Nazzjonali Kontra l-Korruzzjoni ta' 5 snin b'għanijiet li jistgħu jitkejlu, skadenzi, impenji baġitarji u obbligi ta' rapportar minn kull awtorità rilevanti. Kumitat parlamentari għandu jwettaq eżamijiet annwali obbligatorji tal-implimentazzjoni tar-rakkomandazzjonijiet pendenti tal-Kummissjoni Venezja, tal-GRECO u tal-FATF.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

23

Kriminalizzazzjoni tal-Manipulazzjoni tal-Istat

Meta l-interessi privati jikkontrollaw l-istituzzjonijiet pubbliċi, id-demokrazija ma tibqax teżisti.

Il-Kodiċi Kriminali jenħtieġ li jinkludi reat awtonomu ta' Manipulazzjoni tal-Istat — is-sovverżjoni intenzjonata ta' istituzzjonijiet demokratiċi, korpi regolatorji, sistemi ta' akkwist jew funzjonijiet ta' infurzar tal-liġi għal gwadann privat jew partiġġjan. Jenħtieġ li r-responsabbiltà tapplika għall-uffiċjali pubbliċi u għall-atturi privati, inklużi l-faċilitaturi finanzjarji u professjonali. Il-penali għandhom jinkludu l-konfiska ta' benefiċċji illeċiti u l-iskwalifika minn karigi pubbliċi jew industriji regolati.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

24

Valutazzjonijiet tal-Impatt tal-Korruzzjoni u r-Riskju għal Infrastruttura Maġġuri

Il-korruzzjoni trid tiġi evitata qabel ma ssir irriversibbli.

Il-proġetti ta' infrastruttura pubblika 'l fuq minn limitu definit għandhom jirrikjedu Valutazzjonijiet tal-Impatt tal-Korruzzjoni u r-Riskju qabel ma jibda l-ikkuntrattar, li jidentifikaw riskji ta' kwistjonijiet kritiċi relatati mal-istruttura ta' governanza, l-opaċità tas-sjieda, id-disinn tal-akkwist, il-ktajjen tas-sottokuntrattar u l-esponiment politiku. Il-pjanijiet ta' mitigazzjoni tar-riskju għandhom ikunu obbligatorji u mmonitorjati matul iċ-ċiklu tal-proġett, bi drittijiet ta' pubblikazzjoni u eskalazzjoni għall-infurzar tal-liġi meta jinqala' tħassib.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

PILASTRU C

Kif iċ-Ċittadini jistgħu jitolbu lill-poter jagħti kont ta' għemilu

Id-demokrazija tiddependi fuq il-kapaċità taċ-ċittadini li jiskrutinizzaw il-poter. Meta l-ġurnaliżmu jiġi intimidat, meta l-aċċess għall-informazzjoni jiġi mblukkat, u meta t-trasparenza tiġi ttrattata bħala theddida aktar milli bħala dmir, l-abbuż isir inevitabbli. Ir-riformi f'dan il-pilastru jiżguraw li l-pubbliku jkun jista' josserva, jistaqsi u jisfida lil dawk li jiggvernaw, u li r-rakkont tal-verità jkun protett — mhux ikkastigat.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

25

Il-ġurnaliżmu huwa rikonoxxut u protett bħala funzjoni demokratika

Il-ġurnalisti jridu jkunu kapaċi jesponu l-għemil ħażin mingħajr biża' jew tfixkil.

Il-Kostituzzjoni għandha tirrikonoxxi l-ġurnaliżmu bħala salvagwardja demokratika u tipprojbixxi d-diskriminazzjoni kontra l-ġurnalisti abbażi ta' rappurtar kritiku. Il-qrati għandhom japplikaw standards ta' protezzjoni ogħla meta jiġu proposti restrizzjonijiet fuq ix-xogħol ġurnalistiku. L-awtoritajiet pubbliċi jenħtieġ li jiġu pprojbiti legalment milli jżommu informazzjoni jew aċċess għal raġunijiet ta' skumditá editorjali.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

26

Mekkaniżmu ta' protezzjoni indipendenti għall-ġurnalisti f'riskju

L-Istat irid jipproteġi lill-ġurnalisti — mhux jimmonitorjahom.

Jenħtieġ li l-Kumitat għas-Sigurtà tal-Media jiġi abolit u sostitwit minn Uffiċċju indipendenti għall-Protezzjoni tal-Ġurnalisti bis-setgħa li jipprovdi miżuri protettivi rapidi b'reazzjoni għat-theddid. Dan għandu jikkoordina mal-infurzar tal-liġi dwar is-sikurezza, mhux l-intelligence, u ma għandhiex taħżen data li tiżvela sorsi jew investigazzjonijiet ġurnalistiċi.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

27

Leġiżlazzjoni kontra s-SLAPP li tinnewtralizza kawżi vessatorji mill-bidu nett

Il-litigazzjoni m'għandhiex tkun għodda biex isikket lill-istampa jew lil dawk li jikkritikaw fl-interess pubbliku.

Att komprensiv kontra s-SLAPP għandu jinkludi: (a) iċ-ċaħda bikrija ta' kawżi abbużivi; (b) iċ-ċaqliq tal-ispejjeż legali kollha għar-rikorrent; (c) danni punittivi għall-użu ħażin tal-litigazzjoni biex jissikket id-dibattitu pubbliku; u (d) projbizzjoni fuq ir-rikonoxximent ta' sentenzi SLAPP barranin. Il-qrati għandhom jingħataw is-setgħa li jordnaw id-divulgazzjoni tal-finanzjaturi tal-litigazzjoni.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

28

Ix-xandir pubbliku huwa rregolat b'mod indipendenti u fl-interess pubbliku

Il-PBS għandu jservi liċ-ċittadini, mhux lill-Eżekuttiv.

L-istruttura ta' governanza tal-PBS u l-Awtorità tax-Xandir għandha tinkludi: (a) ħatra miftuħa u bbażata fuq il-mertu ta' bordijiet permezz ta' kumitat ta' nominazzjonijiet indipendenti; (b) termini fissi li ma jiġġeddux; (c) garanziji statutorji ta' indipendenza editorjali; (d) finanzjament pluriennali indiċjat fuq kriterji oġġettivi; u (e) verifika annwali indipendenti tal-imparzjalità u l-pluraliżmu.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

29

Separazzjoni tal-partiti politiċi mill-kontroll tal-kamra tal-aħbarijiet

L-aħbarijiet m'għandhomx jiġu prodotti f'entità fejn is-sid ikun partit politiku .

Jenħtieġ li l-liċenzji tax-xandir għall-mezzi tal-aħbarijiet u tal-affarijiet kurrenti jkunu ristretti għal organizzazzjonijiet li jistgħu jintwerew li huma indipendenti mill-partiti politiċi. Perjodu ta' tranżizzjoni għandu jipproteġi lill-ħaddiema tal-media filwaqt li il-partiti ma jibqgħux sidien diretti tal-kmamar tal-aħbarijiet b'liċenzja regolatorja. Il-pluraliżmu jeħtieġ l-indipendenza, mhux il-ħakma partiġġjana tal-midja.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

30

Trasparenza u integrità fl-influwenza tal-media privata

Iċ-ċittadini għandhom id-dritt li jkunu jafu meta l-aħbarijiet jissawru minn poter politiku jew kummerċjali.

Il-liġi dwar is-sjieda tal-media jenħtieġ li tirrikjedi d-divulgazzjoni ta' sidien benefiċjarji, kumpaniji affiljati, atturi politiċi, kuntratti ta' reklamar ma' intrapriżi tal-gvern jew tal-Istat, u dipendenza finanzjarja fuq industriji regolati. Ir-regolaturi tax-xandir u tal-pjattaformi diġitali jenħtieġ li jingħataw is-setgħa li joħorġu avviżi ta' trasparenza meta tiġi identifikata influwenza editorjali moħbija. Il-koordinazzjoni bejn il-gvern jew l-intrapriżi tal-istat u l-kmamar tal-aħbarijiet għandha tkun ipprojbita.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

31

Il-Libertà tal-Informazzjoni tkun awtomatika — mhux l-eċċezzjoni

L-informazzjoni pubblika hija tal-pubbliku.

Il-liġi dwar il-libertà tal-informazzjoni (FOI) għandha tintroduċi: (a) preżunzjoni ta' divulgazzjoni; (b) klawżoli ta' eżenzjoni ristretta f'listi eżawrjenti; (c) skadenzi fissi b'rilaxx awtomatiku jekk l-iskadenzi jiġu injorati; (d) tribunal b'setgħa vinkolanti li jordna d-divulgazzjoni; u (e) penali għal ostruzzjoni intenzjonali. Il-piż tal-ġustifikazzjoni għandu jaqa' fuq l-awtorità li żżomm l-informazzjoni.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

32

Reġistri pubbliċi miftuħa għat-trasparenza u l-integrità

Il-kunflitti ta' interess u r-riskji ta' korruzzjoni għandhom ikunu viżibbli, mhux moħbija.

Ir-reġistri tas-sjieda benefiċjarja, l-allokazzjoni pubblika tal-art, id-donazzjonijiet politiċi, is-sentenzi tal-qorti, l-applikazzjonijiet għall-ippjanar, il-pagamenti tal-kuntratti pubbliċi, u d-dikjarazzjonijiet tal-assi mill-uffiċjali jenħtieġ li jkunu pubbliċi, jistgħu jiġu mfittxija u jinqraw mill-magni. Il-Paywalls, l-opaċità tal-PDF u l-aċċess każ b'każ għandhom ikunu pprojbiti.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

33

Qafas b'saħħtu għal protezzjoni tal-informaturi

Il-persuni li jesponu l-għemil ħażin għandhom jiġu protetti u żgur mhux ikkastigati.

L-istatus tal-informatur jenħtieġ li jingħata awtomatikament ladarba jiġu sodisfati l-kriterji. Il-protezzjonijiet għandhom jinkludu: (a) il-kunfidenzjalità; (b) il-protezzjoni mir-ritaljazzjoni bl-inverżjoni tal-oneru tal-prova; (c) ir-rikostituzzjoni u l-kumpens; (d) appoġġ legali; u (e) kanali ta' rapportar esterni indipendenti mill-impjegaturi u mill-ministeri. Dawn il-protezzjonijiet iridu jkopru s-setturi pubbliċi u privati, il-forzi dixxiplinati u l-kuntratturi.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

34

Governanza tal-IA u sistemi mmexxija mid-data għall-prevenzjoni tal-abbuż politiku

L-Istat m'għandux juża t-teknoloġija biex jipprepara, jiġġustifika, jew jipproteġi l-abbużi tal-poter.

Jenħtieġ li l-IA b'riskju għoli u s-sistemi xprunati mid-data użati mill-awtoritajiet pubbliċi jkunu soġġetti għal trasparenza algoritmika obbligatorja, awditi tekniċi indipendenti, reġistri pubbliċi ta' sistemi varati, u projbizzjonijiet espliċiti fuq użi inkompatibbli mad-drittijiet fundamentali, bħas-sorveljanza bijometrika tal-massa f'ħin reali jew il-punteġġ soċjali. Din il-proposta tiżgura t-trasparenza u r-responsabbiltà fl-użu tas-sistemi ta' sorveljanza u tal-IA fl-amministrazzjoni pubblika. It-trasparenza algoritmika u r-rendikonti tal-awditjar għandhom ikunu meħtieġa għal sistemi ta' riskju għoli.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

35

Trasparenza fl-infiq pubbliku permezz ta' dashboards f'ħin reali

Iċ-ċittadini ma għandhomx bżonn ħiliet investigattivi biex ikunu jafu kif jintefqu flushom.

Dashboard tal-Infiq Pubbliku uniku għandu jippubblika, f'ħin reali, il-pagamenti kollha mill-ministeri, mill-aġenziji, u mill-intrapriżi tal-Istat, marbuta mal-fornituri, mal-kuntratti, mal-ordnijiet ta' varjazzjoni, u mat-totali kumulattivi. Id-data trid tkun miftuħa, tista' titfittex u interoperabbli mar-rekords tal-akkwist. It-trasparenza għandha tkun inkorporata fl-infrastruttura, mhux tiddependi fuq informazzjoni li toħroġ b'mod mhux uffiċjali.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

36

Protezzjonijiet tas-Sigurtà Diġitali għall-Ġurnalisti

Il-libertà tal-istampa trid tiġi estiża għad-dominju diġitali fejn iseħħu attakki moderni.

Il-leġiżlazzjoni għandha tipprojbixxi l-hacking, id-doxxing, iż-żamma illegali tad-data, u l-interċettazzjoni tal-komunikazzjonijiet tal-ġurnalisti, u tikkriminalizza l-akkwist jew l-użu ta' għodod taċ-ċibersigurtà jew SIGINT għall-fini tal-monitoraġġ tal-ġurnalisti, tal-ħaddiema tal-media, jew tas-sorsi tagħhom. L-infurzar tal-liġi jrid jipprovdi miżuri protettivi rapidi meta jseħħu attakki diġitali, u l-investigaturi ma jridux jaċċessaw informazzjoni li tidentifika s-sors ħlief taħt mandat ġudizzjarju strett. Il-ġurnaliżmu mhuwiex liberu jekk il-ġurnalisti jkunu esposti diġitalment.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

PILASTRU D

Kif il-Komunitajiet Jeżegwixxu l-Poter

Demokrazija b'saħħitha mhijiex irregolata biss miċ-ċentru. Il-komunitajiet irid ikollhom awtorità reali biex isawru l-ambjenti, il-prijoritajiet u l-ispazji pubbliċi tagħhom stess. Meta kull deċiżjoni tiddependi fuq il-ministeri u l-aġenziji ċentrali, iċ-ċittadini jiddiżimpenjaw ruħhom, il-fiduċja pubblika tikkollassa, u l-ħajja lokali ssir sport tal-ispettaturi aktar milli sjieda kondiviża. Ir-riformi f'dan il-pilastru jiżguraw li n-nies u l-komunitajiet — mhux biss l-Eżekuttiv — jeżerċitaw il-poter pubbliku.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

37

Awtogovernanza lokali minflok dipendenza ministerjali

Il-Kunsilli Lokali għandhom jirregolaw il-ħajja lokali — mhux iservu bħala estensjonijiet amministrattivi tal-ministeri.

L-Att dwar il-Gvern Lokali għandu: (a) jirrikonoxxi l-kunsilli bħala awtoritajiet awtonomi; (b) jiddefinixxi l-kompetenzi devoluti ewlenin li l-ministri ma jistgħux jirtiraw unilateralment; (c) jipprojbixxi direttivi ministerjali dwar kwistjonijiet purament lokali; u (d) jippermetti lill-kunsilli jikkontestaw l-interferenza permezz ta' stħarriġ ġudizzjarju. Id-deċiżjonijiet lokali għandhom jittieħdu lokalment, mhux f'Kastilja.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

38

Finanzjament ġust u prevedibbli għall-kunsilli lokali

Id-demokrazija lokali teħtieġ sisien finanzjarji stabbli — mhux għotjiet politikament dipendenti.

Mudell ta' finanzjament rivedut għandu jiggarantixxi: (a) allokazzjonijiet minimi statutorji bbażati fuq il-popolazzjoni, il-ġeografija u l-indikaturi soċjali; (b) skedi ta' finanzjament pluriennali; (c) l-introduzzjoni ta' setgħat limitati ta' dħul lokali deċiżi permezz ta' referendum lokali; u (d) projbizzjoni fuq mekkaniżmi ta' finanzjament diskrezzjonali jew partiġġjani.

Il-Kunsilli għandu jkollhom ukoll is-setgħa, soġġett għall-approvazzjoni tar-referendum lokali u l-limiti massimi tar-rati statutorji, li jintroduċu taxxi jew imposti lokali limitati biex jiffinanzjaw il-prijoritajiet tal-komunità, filwaqt li jiżguraw li d-demokrazija lokali tinkludi awtorità fiskali reali aktar milli dipendenza fuq il-gvern ċentrali.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

39

Ibbaġitjar parteċipatorju fil-livell muniċipali

Ir-residenti għandu jkollhom vuċi diretta dwar kif jintefaq sehem mill-baġit lokali tagħhom.

Kull kunsill għandu jalloka mill-inqas 5 % tal-baġit annwali tiegħu permezz ta' bbaġitjar parteċipattiv, li jippermetti lir-residenti jipproponu, jiddeliberaw u jivvutaw fuq proġetti. Il-liġi għandha tiddefinixxi standards minimi għall-eliġibbiltà, id-deliberazzjoni, il-votazzjoni pubblika, il-pubblikazzjoni tar-riżultati tal-prestazzjoni u r-rapporti tal-għeluq. Dan japprofondixxi s-sens ta' appartenenza fil-ħajja ċivika fost iċ-ċittadini u jtejjeb ir-responsabbiltà.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

40

Assemblej taċ-Ċittadini għal deċiżjonijiet ta' politika kumplessi jew diviżivi

Xi riformi jeħtieġu ħsieb kollaborattiv aktar milli konfrontazzjoni partiġġjana.

Il-leġiżlazzjoni għandha tippermetti lill-kunsilli jew lill-Parlament ilaqqgħu l-Assemblej taċ-Ċittadini — gruppi ta' rappreżentanti magħżula bix-xorti b'rispett ta' proporzjonijiet demografiċi (sortition) — biex jevalwaw kwistjonijiet bħall-użu tal-art, il-mobbiltà, l-ippjanar, id-drittijiet diġitali u t-tranżizzjoni ambjentali. L-assemblej għandhom jirċievu informazzjoni esperta u jippubblikaw rakkomandazzjonijiet li jeħtieġu tweġiba formali f'perjodu ta' żmien fiss.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

41

Sorveljanza Komunitarja fid-deċiżjonijiet dwar l-ippjanar u l-ambjent

Ir-residenti jrid ikollhom vuċi awtentika fit-tiswir tal-ambjent li jgħixu fih.

Il-liġi dwar l-ippjanar għandha tirrikjedi: (a) valutazzjonijiet tal-Impatt tal-Komunità għal żviluppi ewlenin; (b) dritt statutorju għall-kunsilli u għall-gruppi residenti rikonoxxuti li jitolbu seduti ta' smigħ pubbliċi; (c) deċiżjonijiet motivati bil-miktub li jindirizzaw l-oġġezzjonijiet; u (d) il-pubblikazzjoni obbligatorja ta' komunikazzjonijiet bejn ir-regolatur u l-iżviluppatur. Din ir-riforma tiffoka fuq it-teħid ta' deċiżjonijiet fil-livell tal-komunità fil-proċeduri tal-ippjanar. L-ippjanar jeżisti biex jaqdi l-interess pubbliku — mhux l-aċċess privat.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

42

Trasparenza u integrità fl-akkwist lokali

Id-deċentralizzazzjoni m'għandhiex tirriproduċi l-klijenteliżmu fuq skala iżgħar.

Il-Kunsilli għandhom iżommu portal lokali għat-trasparenza tal-akkwist li jelenka l-offerti, id-deċiżjonijiet ta' aġġudikazzjoni, il-kuntratti, il-pagamenti, u l-ordnijiet ta' varjazzjoni. L-akkwisti ta' valur għoli jenħtieġ li jitwettqu permezz ta' ġabriet ta' akkwisti reġjonali biex titnaqqas id-dipendenza fuq fornituri politikament konnessi. L-uffiċjali tal-akkwist iridu jkunu uffiċjali pubbliċi indipendenti, mhux maħtura mill-kunsilliera.

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

43

Protezzjoni legali għas-soċjetà ċivili bħala għassiesa demokratiċi

Iċ-ċittadini għandhom ikunu jistgħu jorganizzaw ruħhom — speċjalment meta xogħolhom jikkritika lill-awtoritajiet.

L-Att dwar l-Organizzazzjonijiet Volontarji u l-leġiżlazzjoni relatata għandhom jipprojbixxu d-dereġistrazzjoni b'ritaljazzjoni, il-piżijiet ta' rapportar sproporzjonati, l-esklużjoni mill-mekkaniżmi ta' finanzjament, jew iċ-ċaħda tal-aċċess għal spazji jew faċilitajiet pubbliċi abbażi tal-promozzjoni. L-NGOs għandu jkollhom parteċipazzjoni garantita fil-konsultazzjonijiet pubbliċi u aċċess għal rimedji amministrattivi u ġudizzjarji meta d-deċiżjonijiet jimminaw ir-responsabbiltà demokratika. Dawn huma salvagwardji prattiċi u operazzjonali li jiżguraw li l-organizzazzjonijiet kritiċi tal-gvern ikunu liberi li jiffunzjonaw, jimmobilizzaw u jipparteċipaw fil-ħajja demokratika mingħajr biża' ta' pressjoni amministrattiva.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

44

Rikonoxximent għal fini ta' taxxa, tal-parteċipazzjoni fil-komunità u l-kontribut ċiviku

Demokrazija tibbenefika meta ċ-ċittadini jappoġġaw il-ġid komuni permezz ta' azzjoni volontarja.

Id-donazzjonijiet lil organizzazzjonijiet volontarji rreġistrati — inklużi l-promozzjoni, id-drittijiet tal-bniedem u l-organizzazzjonijiet kontra l-korruzzjoni — għandhom ikunu jistgħu jitnaqqsu mit-taxxa, b'salvagwardji kontra l-abbuż u r-rapportar trasparenti. Dan isaħħaħ il-parteċipazzjoni ċivika, jiddiversifika l-bażi ta' finanzjament, u jnaqqas il-vulnerabbiltà finanzjarja għall-gvernijiet jew għad-donaturi politiċi.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

45

Pjattaformi taż-żgħażagħ għal parteċipazzjoni demokratika diretta

Iċ-ċittadini żgħażagħ iridu jkunu kontributuri sħaħ għall-ħajja pubblika — mhux suġġetti passivi.

Qafas statutorju tal-Kunsill taż-Żgħażagħ għandu jirrikjedi li kull kunsill lokali u reġjun joħloq kunsilli taż-żgħażagħ eletti demokratikament bi: (a) id-drittijiet ta' konsultazzjoni dwar deċiżjonijiet rilevanti għaż-żgħażagħ; (b) id-dritt li joħorġu tweġibiet formali għall-istrateġiji u l-politiki; u (c) il-baġit għal proġetti ċiviċi. L-ilħna taż-żgħażagħ għandhom isawru l-futur, mhux jistennewh.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

46

Sħubijiet Komunitarji għall-ġestjoni tal-ispazji pubbliċi

L-ispazji pubbliċi għandhom ikunu koproprjetà tal-istituzzjonijiet u l-komunitajiet.

Il-Kunsilli għandhom jingħataw is-setgħa li jistabbilixxu Ftehimiet ta' Amministrazzjoni tal-Komunità ma' gruppi residenti, skejjel, NGOs, u organizzazzjonijiet kulturali biex iżommu, janimaw u jirregolaw parks, postijiet kulturali, faċilitajiet sportivi u siti ta' wirt storiku. Inċentivi bħall-mikrogħotjiet u l-aċċess għal bini pubbliku mhux użat għandhom jappoġġaw inizjattivi komunitarji li jibnu l-kapital soċjali.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

PILASTRU E

L-Interess Pubbliku għandu Jirbaħ

Repubbblika ma titkejjilx biss bil-mod kif tqassam il-poter, iżda bil-mod kif l-Istat jaġixxi għall-ġid komuni. Meta l-awtorità pubblika tiġi ddevjata lejn gwadann privat, interess partiġġjan, jew impunità għal dawk b'saħħithom, id-demokrazija ssir faċċata. Ir-riformi f'dan il-pilastru jiżguraw li l-poter tal-Istat jiġi eżerċitat għall-komunità kollha — mhux għall-persuni ta' ġewwa, għall-influwenzaturi jew għall-klijenti.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

47

Iċ-ċittadinanza trid tirrifletti appartenenza ġenwina — mhux il-kapaċità tal-akkwist

Iċ-ċittadinanza għandha tissimbolizza s-sħubija fil-komunità, mhux tranżazzjoni finanzjarja.

Il-liġi għandha tipprojbixxi l-forom kollha ta' ċittadinanza b'investiment jew skemi ta' "migrazzjoni tal-investiment". Il-kriterji ta' naturalizzazzjoni jenħtieġ li jirrikjedu residenza sinifikanti, rabtiet komunitarji u rekwiżiti ta' integrazzjoni oġġettivi, b'deċiżjonijiet li jistgħu jiġu ppubblikati fi statistika anonimizzata u soġġetti għal stħarriġ ġudizzjarju. Iċ-ċittadinanza trid tesprimi l-kontribut u l-appartenenza fit-tul, mhux l-aċċess għas-suq.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

48

L-ugwaljanza quddiem il-liġi trid tapplika b'mod speċjali għal min hu l-iktar b'saħħtu

Is-sistema ġudizzjarja trid taħdem l-istess għal kulħadd — inklużi dawk b'influwenza.

Il-leġiżlazzjoni għandha tintroduċi Dmir ta' Trattament Ugwali fl-Infurzar, li jobbliga lill-awtoritajiet tal-infurzar tal-liġi u lill-prosekuturi jiġġustifikaw bil-miktub kwalunkwe trattament differenzjali f'każijiet simili. Allegazzjonijiet li jinvolvu uffiċjali għolja, detenturi ta' karigi eletti jew kuntratti pubbliċi kbar għandhom iwasslu għal eskalazzjoni obbligatorja għal unitajiet speċjalizzati kontra l-korruzzjoni.

Il-qrati, l-uffiċjali ġudizzjarji u l-esperti maħtura mill-qorti jenħtieġ li jkunu protetti kontra l-fastidju u l-kampanji kkoordinati ta' malafama minn atturi li jkunu qed jiġu investigati jew mill-prokuri tagħhom. Il-leġiżlazzjoni għandha tipprojbixxi l-intimidazzjoni tal-atturi ġudizzjarji u tippermetti inġunzjonijiet rapidi u pieni kriminali meta l-midja jew l-attività tal-kampanja pubblika tintuża biex tinfluwenza l-proċedimenti.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

49

Restituzzjoni għall-vittmi tal-korruzzjoni u l-abbuż tal-kariga

Il-korruzzjoni tikkawża ħsara soċjali reali — il-ġustizzja trid issewwiha.

Fond Nazzjonali ta' Restituzzjoni jenħtieġ li jikkumpensa lill-individwi u lill-komunitajiet li jkunu sofrew telf finanzjarju, servizzi degradati jew nuqqasijiet ta' sikurezza minħabba korruzzjoni. Il-fondi għandhom jiġu parzjalment derivati minn assi kkonfiskati u distribwiti permezz ta' proċessi ġudizzjarji trasparenti jew skemi ta' saldu. L-għan mhuwiex biss il-kastig — huwa r-restawr tal-interess pubbliku.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

50

Riallokazzjoni soċjali ta' assi kriminali u ta' korruzzjoni kkonfiskati

Ir-riżorsi pubbliċi misruqa għandhom jintraddu lura b'mod viżibbli lill-pubbliku.

Att dwar ir-Riallokazzjoni Soċjali tal-Assi Konfiskati għandu jalloka assi rkuprati mill-korruzzjoni u l-kriminalità organizzata għal proġetti komunitarji, appoġġ għall-vittmi, edukazzjoni u inizjattivi għaż-żgħażagħ. Din ir-riforma tgħaddi r-riżorsi rkuprati f'benefiċċju soċjali fit-tul aktar milli f'miżuri simboliċi biss. Id-deċiżjonijiet dwar l-allokazzjoni jridu jittieħdu indipendentement mill-gvern u jiġu ppubblikati flimkien mar-riżultati tal-proġett.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

51

Id-demokrazija u l-litteriżmu ċiviku bħala edukazzjoni obbligatorja

Id-demokrazija teħtieġ ċittadini li jifhmu u li jistgħu jipparteċipaw fil-ħajja pubblika.

Il-kurrikulu nazzjonali għandu jinkludi edukazzjoni ċivika strutturata — li tkopri d-drittijiet, ir-responsabbiltajiet, il-Kostituzzjoni, is-separazzjoni tal-poteri, il-litteriżmu medjatiku u l-etika fil-ħajja pubblika — bl-użu ta' metodi li jippromwovu l-parteċipazzjoni aktar milli t-tagħlim bl-amment. L-assemblej tal-istudenti, is-simulazzjonijiet demokratiċi u l-proġetti ċiviċi għandhom jinbnew fil-ħajja skolastika.

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

52

Ġustizzja elettorali permezz ta' finanzi politiċi trasparenti

L-elezzjonijiet għandhom ikunu konkorsi ta' ideat, mhux konkorsi ta' flus moħbija.

Il-liġi dwar il-finanzjament politiku għandha tirrikjedi: (a) il-pubblikazzjoni f'ħin reali ta' donazzjonijiet u self; (b) kontijiet pubbliċi li jinqraw mill-magni; (c) sanzjonijiet kriminali għal donazzjonijiet mhux iddikjarati; (d) awditjar indipendenti; u (e) sorveljanza minn Kummissarju għall-Finanzi tal-Partit li jkun strutturalment iżolat mill-pressjoni ministerjali. Ir-rakkomandazzjonijiet pendenti tal-GRECO jenfasizzaw l-urġenza ta' din ir-riforma.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

53

L-integrità fl-akkwist pubbliku trid tiġi ggarantita qabel ma jintefqu l-flus

M'għandux ikun hemm xi skandlu biex il-pubbliku jiskopri kif ingħataw il-kuntratti.

Il-gvern għandu jadotta politika tal-akkwist strateġika nazzjonali għal investimenti pubbliċi ta' valur għoli u ta' riskju għoli, li tirrikjedi valutazzjonijiet obbligatorji tar-riskju ta' korruzzjoni, unitajiet iddedikati għall-ġestjoni tal-kuntratti, u eskalazzjoni awtomatika tas-senjalazzjonijiet ta' allarm lill-korpi tal-infurzar u tal-awditjar, filwaqt li jibni fuq l-obbligi tal-Patt ta' trasparenza u Integrità stabbiliti xi mkien ieħor f'dan il-memorandum. L-integrità tal-akkwist tipproteġi kemm il-finanzi pubbliċi kif ukoll il-fiduċja pubblika.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

54

Sistema ta' ppjanar u ambjentali li taqdi l-interess pubbliku, mhux il-ħatfa tal-privat

L-art u r-riżorsi naturali jappartjenu lill-komunità — mhux lill-iżviluppaturi jew lin-networks politiċi.

Il-liġi dwar l-ippjanar għandha tintroduċi: (a) test tal-Interess Pubbliku għal żviluppi ewlenin; (b) id-divulgazzjoni tas-sidien benefiċjarji tal-kumpaniji applikanti; (c) korrispondenza ppubblikata bejn ir-regolatur u l-applikant; u (d) il-pożizzjoni legali għall-kunsilli u l-gruppi komunitarji rikonoxxuti fl-appelli. Din ir-riforma tipproteġi r-riżorsi nazzjonali kondiviżi u l-wirt ambjentali milli jinħatfu. Id-deċiżjonijiet dwar l-iżvilupp għandhom ikunu trasparenti, motivati u responsabbli.

Kwalunkwe emenda leġiżlattiva li tnaqqas jew tirrestrinġi s-setgħa tal-qrati li jirrieżaminaw id-deċiżjonijiet tal-awtorità tal-ippjanar għandha titħassar; l-istħarriġ ġudizzjarju huwa salvagwardja essenzjali kontra l-manipulazzjoni regolatorja u ma għandux jiddgħajjef.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

55

Infurzar qawwi tad-drittijiet tal-ugwaljanza — protezzjoni prattika għal dawk l-aktar vulnerabbli

Demokrazija hija ġġudikata minn kif tipproteġi lil dawk bl-inqas poter.

Il-liġi dwar l-ugwaljanza għandha tiggarantixxi infurzar reali, mhux drittijiet simboliċi, għall-persuni li jiffaċċjaw diskriminazzjoni, inklużi l-persuni b'diżabilità, il-migranti, it-tfal, l-anzjani u l-persuni LGBTIQ+. Dan jeħtieġ: (a) proċeduri ta' ugwaljanza speċjalizzati ttrattati minn ġudikanti mħarrġa; (b) l-għajnuna legali u r-rappreżentanza mingħajr ħlas għall-vittmi ta' diskriminazzjoni u reati ta' mibegħda; (c) miżuri interim ta' emerġenza fejn id-diskriminazzjoni tirriskja ħsara serja; u (d) dmir statutorju fuq l-awtoritajiet pubbliċi u l-korpi ffinanzjati pubblikament biex jipprevjenu, jidentifikaw u jirrimedjaw id-diskriminazzjoni b'mod proattiv. L-ugwaljanza trid tiffunzjona fil-ħajja ta' kuljum — mhux biss fis-sentenzi tal-qorti.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

56

Implimentazzjoni sħiħa tar-rakkomandazzjonijiet tal-inkjesta pubblika Daphne Caruana Galizia

It-trasformazzjoni demokratika teħtieġ mhux biss rikonoxximent ta' għemil ħażin iżda korrezzjoni strutturali.

Il-proposti ta' riforma istituzzjonali, legali u kulturali tal-inkjesta pubblika — inklużi l-protezzjoni tal-ġurnaliżmu, il-kontrolli fuq il-poter eżekuttiv, il-ħatriet ibbażati fuq il-mertu u l-prevenzjoni tal-manipulazzjoni tal-Istat — għandhom jiġu implimentati b'mod komprensiv, mhux b'mod selettiv. L-għan tar-riforma huwa li tipprevjeni r-ripetizzjoni, mhux li tiżżejjen il-memorja.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

PILASTRU F

Id-Drittijiet tal-Bniedem u d-Dinjità Ugwali għal Kulħadd

Repubbblika trid tipproteġi lil kull persuna bl-istess mod — mhux biss dawk b'saħħithom, dawk li għandhom l-ogħla vuċi jew il-ħbieb tal-ħbieb. Id-drittijiet tal-bniedem mhumiex prinċipji simboliċi iżda obbligi infurzabbli. Meta d-drittijiet jiddependu fuq id-diskrezzjoni, il-karità, l-antenati jew l-istatus finanzjarju, l-ugwaljanza tikkollassa u l-esklużjoni ssir normalizzata. Ir-riformi f'dan il-pilastru jiżguraw li l-liġi tipproteġi lil kull persuna f'Malta u tippermettilhom jipparteċipaw bis-sħiħ fil-ħajja komunitarja u nazzjonali.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

57

Protezzjonijiet tad-drittijiet tal-bniedem infurzabbli erga omnes — mhux aspirazzjonali

Id-drittijiet fundamentali jridu jorbtu lill-korpi kollha tal-Istat mingħajr eċċezzjoni.

Il-Kostituzzjoni għandha tipprevedi li d-drittijiet tal-bniedem huma obbligi erga omnes (b'obbligu fuq l-istituzzjonijiet kollha tal-Istat), infurzabbli kontra l-Parlament, il-Gvern, l-awtoritajiet pubbliċi, ir-regolaturi u l-entitajiet tal-Istat. Il-qrati għandu jkollhom is-setgħa li jannullaw liġijiet u deċiżjonijiet amministrattivi li jiksru d-drittijiet fundamentali. L-uffiċjali għandhom ikunu personalment responsabbli għal ksur intenzjonat.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

58

Istituzzjoni Nazzjonali għad-Drittijiet tal-Bniedem (NHRI) b'akkreditazzjoni sħiħa tal-Prinċipji ta' Pariġi

Il-protezzjoni tad-drittijiet tal-bniedem m'għandhiex tiddependi fuq il-prijoritajiet tal-gvern.

Malta għandha tistabbilixxi NHRI b'setgħat li tirċievi u tinvestiga lmenti, tispezzjona l-faċilitajiet ta' detenzjoni, tintervjeni f'kawżi fil-qorti u toħroġ rakkomandazzjonijiet vinkolanti li jeħtieġu rispons formali. Il-ħatra tat-tmexxija tal-NHRI għandha tirrikjedi supermaġġoranza parlamentari, u l-baġit tagħha jrid jiġi protett fil-liġi.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

59

Parteċipazzjoni politika u ċivika għal residenti fit-tul

Il-parteċipazzjoni fid-demokrazija lokali għandha tirrifletti sħubija ġenwina fil-komunità.

Il-leġiżlazzjoni għandha tagħti lir-residenti fit-tul id-dritt li jivvutaw u joħorġu għall-kariga fl-elezzjonijiet lokali, u d-dritt li jipparteċipaw f'konsultazzjonijiet ċiviċi u fit-teħid ta' deċiżjonijiet fil-komunità. L-inklużjoni ssaħħaħ il-koeżjoni soċjali u tirrifletti r-realtà ħajja tal-bliet ta' Malta.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

60

Perkors ċar u ġust għaċ-ċittadinanza għal residenti fit-tul u tat-tieni ġenerazzjoni

L-appartenenza għandha tkun ibbażata fuq il-kontribuzzjoni u l-komunità, mhux fuq l-antenati jew il-kapaċità finanzjarja.

L-Att dwar iċ-Ċittadinanza għandu jipprovdi rotot prevedibbli u trasparenti għaċ-ċittadinanza għal residenti fit-tul u għal tfal imwielda u edukati f'Malta lil ġenituri mhux ċittadini. Il-perjodi ta' residenza jenħtieġ li jkunu raġonevoli, ir-rekwiżiti ta' integrazzjoni jenħtieġ li jkunu oġġettivi, u d-deċiżjonijiet kollha jenħtieġ li jkunu soġġetti għal rieżami ġudizzjarju.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAHDEM

61

Tribunal tal-Ugwaljanza speċjalizzat b'poteri reali u rimedji rapidi u infurzabbli

L-ugwaljanza ma tagħmilx sens jekk it-talbiet għal diskriminazzjoni jieħdu s-snin jew jintemmu mingħajr konsegwenzi.

Il-leġiżlazzjoni dwar l-ugwaljanza għandha toħloq Tribunal tal-Ugwaljanza ddedikat ma': (a) setgħa vinkolanti ta' teħid ta' deċiżjonijiet ekwivalenti għal qorti; (b) skedi ta' żmien stretti għall-ġestjoni tal-każijiet, inklużi proċeduri urġenti fejn id-diskriminazzjoni tirriskja ħsara serja; (c) l-awtorità li tordna r-rikostituzzjoni, id-danni, il-bidla fil-politika u l-azzjoni korrettiva; (d) is-setgħa li jiġu imposti penali amministrattivi u ordnijiet ta' konformità fuq korpi pubbliċi u entitajiet privati regolati; u (e) mandat ta' monitoraġġ biex jiġi żgurat li s-sentenzi jiġu implimentati u mhux injorati. L-appelli ma għandhomx jissospendu l-infurzar ħlief għal raġunijiet kostituzzjonali ristretti. L-ugwaljanza għandha tkun infurzabbli malajr, bi prezz raġonevoli u bis-snien.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

62

Id-dinjità tal-bniedem fil-postijiet kollha ta' detenzjoni u kura istituzzjonali

Iċ-ċaħda tal-libertà qatt ma għandha twassal għat-telf tad-dinjità.

Spezzjonijiet għal għarrieda ta' ħabsijiet, ċentri ta' detenzjoni, faċilitajiet psikjatriċi, djar taż-żgħażagħ u istituzzjonijiet tal-kura tal-anzjani għandhom ikunu obbligatorji, b'setgħat biex jinkisbu dokumenti u jiġu mġiegħla miżuri korrettivi. L-imġiba ħażina ta' min jaħdem f'dawn l-oqsma għandha ġġorr responsabbiltà dixxiplinarja u kriminali. Id-dinjità ma tiqafx mal-bieb.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

63

Governanza tal-migrazzjoni u tal-ażil ibbażata fuq id-drittijiet

Il-liġijiet dwar il-migrazzjoni u l-kontrolli fil-fruntieri jridu jirrispettaw id-dinjità tal-bniedem u l-istat tad-dritt.

Malta għandha tadotta Karta dwar il-Migrazzjoni u l-Ażil li tiggarantixxi deċiżjonijiet f'waqthom dwar l-ażil, aċċess għax-xogħol, edukazzjoni, u assistenza legali, il-projbizzjoni ta' detenzjoni arbitrarja, u sorveljanza indipendenti tal-proċeduri ta' tneħħija. L-infurzar għandu jkun legali, trasparenti u jista' jiġi rivedut.

L-operazzjonijiet ta' tiftix u salvataġġ fiż-żona tas-SAR ta' Malta jridu jikkonformaw mal-obbligi internazzjonali marittimi u tad-drittijiet tal-bniedem. Is-sejħiet ta' emerġenza jridu jittieħdu azzjoni fuqhom mingħajr diskriminazzjoni, u d-dewmien fil-koordinazzjoni li jwassal għal telf ta' ħajja li jista' jiġi evitat għandu jiskatta proċeduri awtomatiċi ta' rieżami u ta' responsabbiltà. Id-dinjità tal-bniedem tapplika fuq il-baħar bħal fuq l-art.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

64

Kontinwità legali sħiħa u rikonoxximent ugwali għat-tipi kollha ta' familji f'kull ambjent

L-ugwaljanza tal-familja trid teżisti mhux biss fil-leġiżlazzjoni iżda f'kull ambjent legali, amministrattiv u soċjali fejn il-familji jinteraġixxu mal-Istat.

Id-dritt tal-familja jenħtieġ li jiggarantixxi r-rikonoxximent awtomatiku u uniformi tal-istat ta' ġenitur għat-tfal f'familji tal-istess sess u mhux miżżewġa, inkluż ir-rikonoxximent tal-istat ta' ġenitur stabbilit barra mill-pajjiż u l-elenkar awtomatiku taż-żewġ ġenituri mat-twelid. L-adozzjoni u r-riproduzzjoni assistita medikament għandhom japplikaw b'mod konsistenti l-aħjar interessi tal-istandard tat-tfal, mingħajr disparità amministrattiva bejn strutturi differenti tal-familja. Il-leġiżlazzjoni għandha tipprojbixxi d-diskriminazzjoni kontra familji mhux tradizzjonali fl-iskejjel, il-kura tas-saħħa, l-akkomodazzjoni, is-sigurtà soċjali, it-tassazzjoni u l-proċeduri tal-migrazzjoni, b'mekkaniżmu ta' infurzar rapidu fejn is-servizzi jiċħdu t-trattament ugwali. Il-minuri qatt ma għandu jitlef id-drittijiet jew il-protezzjoni minħabba li l-Istat ma jirrikonoxxix lill-ġenituri tiegħu. L-ugwaljanza għall-familji mhijiex biss formulazzjoni legali — trid tiffunzjona kullimkien fejn il-familji jiltaqgħu mal-Istat.

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

65

Aċċessibbiltà u inklużjoni bħala dmirijiet pubbliċi universali

Kulħadd għandu jkun jista' jipparteċipa bis-sħiħ fis-soċjetà.

Il-bini pubbliku, is-sistemi tat-trasport u s-servizzi pubbliċi diġitali jenħtieġ li jkunu soġġetti għal standards ta' aċċessibbiltà infurzabbli bi skadenzi fissi għall-konformità. Il-persuni b'diżabilità jrid ikollhom aċċess għal appoġġ għal għajxien indipendenti u teħid ta' deċiżjonijiet assistit meta jkun meħtieġ — mhux istituzzjonalizzazzjoni furzata.

repubblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

66

Valutazzjonijiet tal-Impatt tad-Drittijiet tal-Bniedem u tat-Tfal għal-Liġijiet u l-Baġits Kollha

Id-drittijiet tal-bniedem iridu jiġu integrati fit-tfassil tal-politika — mhux biss jiġu difiżi wara li sseħħ il-ħsara.

Il-leġiżlazzjoni primarja kollha, ir-riformi regolatorji ewlenin, u l-baġits annwali għandhom jirrikjedu Valutazzjonijiet tal-Impatt tad-Drittijiet tal-Bniedem u tat-Tfal, ippubblikati qabel id-dibattitu parlamentari, li jevalwaw l-effetti prevedibbli fuq id-drittijiet fundamentali, l-ugwaljanza quddiem il-liġi, in-nondiskriminazzjoni, id-dinjità, u l-aħjar interessi tat-tfal. Is-sejbiet negattivi jenħtieġ li jiskattaw dmir li tiġi riveduta l-proposta jew li tiġi pprovduta ġustifikazzjoni motivata pubblikament. Id-drittijiet għandhom jillimitaw l-azzjoni tal-gvern fil-mument tal-formazzjoni tal-politika — mhux biss fil-qorti snin wara.

repubbblika
A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

REPUBBLIKA LI TAĦDEM

67

Is-salvagwardja tal-Beni Komuni

Il-protezzjoni tad-drittijiet u l-libertajiet fundamentali hija meħtieġa biex il-bniedem jiffjorixxi, iżda mhijiex biżżejjed: la l-persuni individwali u lanqas il-komunitajiet ma jistgħu jiffjorixxu sakemm dak li nafu bħala "l-beni komuni" ma jkunux protetti u ġestiti b'mod sostenibbli.

Il-beni komuni ta' Malta – l-arja li nieħdu n-nifs minnha, il-provvista naturali tal-ilma, il-bijodiversità, iż-żoni rurali u fi stat naturali sabiħ, il-wirt mibni, l-ispazji pubbliċi, il-lingwa Maltija nnifisha, u wirt kulturali intanġibbli ieħor huma lkoll mhedda minn varjetà ta' forzi b'saħħithom, inkluż it-tibdil fil-klima, il-bini bla heda, l-isfruttament żejjed, il-miżappropprjazzjoni minn interessi kummerċjali privati, l-infurzar ħażin, l-immigrazzjoni u t-turiżmu eċċessiv. Il-beni komuni jsostnu l-ħajja f'dawn il-gżejjer, iżda l-Istat, li għandu s-setgħa legali li jipproteġihom, spiss wisq ikun kompliċi fl-isfruttament u l-qerda tagħhom. Fin-nuqqas ta' kwalunkwe indipendenza legali jew professjonali, l-aġenziji tal-Istat li suppost huma stabbiliti biex jimmaniġġjawhom u jikkonservawhom jinqabdu minn interessi privati żejda.

Il-Kapitolu 2 tal-Kostituzzjoni għandu jiġi abbozzat mill-ġdid biex jiddikjara l-beni komuni u biex joffri protezzjonijiet fuq l-istess livell bħal dawk għad-drittijiet u l-libertajiet fundamentali. L-Awtorità tal-Ippjanar u l-Awtorità għall-Ambjent u r-Riżorsi għandhom jingħataw l-istatus u l-indipendenza li jgawdu korpi kostituzzjonali oħra. Fl-istess ħin, il-kunsilli lokali u l-organizzazzjonijiet mhux governattivi għandhom jingħataw id-dritt kostituzzjonali li jipparteċipaw fit-tfassil tal-politika dwar l-użu tal-art u tar-riżorsi, il-protezzjoni ambjentali u l-ippjanar tal-wirt, u li jressqu kawżi ta' azzjoni kollettiva kontra proposti jew deċiżjonijiet ta' ppjanar. Ir-riżorsi tal-art u tal-ilma tal-Istat, li normalment jingħataw bħala patroċinju mill-ministri, għandhom jiġu ttrasferiti għall-kustodja ta' Awtorità indipendenti għall-Ambjent u r-Riżorsi.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

Pjan Direzzjonali għall-Implimentazzjoni

(2026–2031)

Dan il-programm huwa mfassal biex ikun fattibbli f'leġiżlatura waħda ta' ħames snin. Is-sekwenza ta' hawn taħt tiġbor ir-riformi permezz ta' dipendenzi realistiċi u l-ammont ta' xogħol amministrattiv. Il-miżuri li jeħtieġu bidla kostituzzjonali jistgħu jimxu b'mod parallel mar-riformi operazzjonali.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

FAŻI 1

SIDIEN

(XHUR 1–12)

Inwittu t-triq strutturali għat-tiġdid demokratiku.

- L-Att dwar ir-Riforma Kostituzzjonali li jistabbilixxi proċess demokratiku permanenti
- Parlament full-time u sorveljanza msaħħa tal-kumitati
- Ħatriet u tneħħija indipendenti għall-ġudikatura, il-pulizija, ir-regolaturi u t-tmexxija tal-intelligence finanzjarja
- Klawżoli ta' estinzjoni għal setgħat eżekuttivi eċċezzjonali
- Protezzjoni legali għas-soċjetà ċivili u l-ġurnalisti
- Ħarsa ġenerali lejn l-FOI u r-reġistri pubbliċi miftuħa
- Strateġija Nazzjonali Kontra l-Korruzzjoni mressqa fil-Parlament

EŻITU

L-istrutturi ta' sorveljanza jsiru indipendenti mill-Eżekuttiv; It-trasparenza ssir ir-regola.

FAŻI 2

Infurzar u Responsabilità

(XHUR 13-24)

L-istat tad-dritt isir operazzjonali, mhux jibqa' retorika.

- Awtorità Kontra l-Korruzzjoni b'poteri ta' prosekuzzjoni
- Maġistrati inkwirenti full-time + unità speċjalizzata tal-prosekuzzjoni
- Qafas kontra l-Mafja + konfiska ta' ġid mhux ġustifikat
- Kriminalizzazzjoni tal-Manipulazzjoni tal-Istat
- Patti ta' Integrità u valutazzjonijiet tar-riskju ta' korruzzjoni għal kuntratti ewlenin
- Regoli ta' trasparenza għall-influwenza tal-media privata u l-finanzi politiċi

EŻITU

Il-korruzzjoni u l-kriminalità organizzata jistgħu jiġu investigati u kkastigati b'mod effettiv, irrispettivament mill-kariga jew mill-ġid.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

FAŻI 3

Deċentralizzazzjoni u Parteċipazzjoni Ċivika

(XHUR 25–36)

Nagħtu s-setgħa lill-komunitajiet aktar milli lill-ministeri.

- Kunsilli lokali awtonomi b'setgħat ewlenin protetti
- Finanzjament prevedibbli + tassazzjoni lokali fakultattiva b'salvagwardji
- Ibbaġitjar parteċipatorju fil-kunsilli kollha
- Assemblej taċ-Ċittadini għal deċiżjonijiet ewlenin dwar l-ippjanar u l-ambjent
- Il-kunsilli taż-żgħażagħ u l-oqfsa tal-amministrazzjoni komunitarja

EŻITU

Id-demokrazija lokali tikseb awtorità reali; iċ-ċittadini jinfluwenzaw id-deċiżjonijiet li jsawru l-ambjent u l-komunità tagħhom.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

FAŻI 4

Drittijiet tal-Bniedem u Dinjità Ugwali għal Kulħadd

(XHUR 37–48)

L-iżgurar tal-funzjoni tal-ugwaljanza u d-dinjità fil-prattika — mhux biss fuq il-karta.

- Istituzzjoni Nazzjonali għad-Drittijiet tal-Bniedem (konformità mal-Prinċipji ta' Pariġi)
- Obbligi erga omnes infurzabbli dwar id-drittijiet tal-bniedem
- Tribunal tal-Ugwaljanza b'rimedji rapidi u vinkolanti
- Il-migrazzjoni bbażata fuq id-drittijiet u l-governanza tal-ażil
- Mogħdija ġusta għaċ-ċittadinanza tar-residenti fit-tul u ż-żgħażagħ tat-tieni ġenerazzjoni
- Riformi dwar l-aċċessibbiltà u l-ħajja indipendenti

EŻITU

Kulħadd f'Malta jgawdi protezzjoni prattika u infurzabbli tad-drittijiet u l-ugwaljanza quddiem il-liġi.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

FAŻI 5

Konsolidazzjoni u Evalwazzjoni

(XHUR 49–60)

Jissikkaw ir-riformi sabiex ma jkunux jistgħu jitreġġgħu lura.

- L-Att dwar it-Tabella ta' Valutazzjoni tal-Istat tad-Dritt u r-rieżamijiet parlamentari annwali
- Valutazzjonijiet tal-Impatt tad-Drittijiet tal-Bniedem u tat-Tfal għal-liġijiet u l-baġits kollha
- Awditu pubbliku tal-akkwist u l-użu mill-ġdid soċjali tal-assi kkonfiskati
- Rieżami sħiħ tal-implimentazzjoni tar-rakkomandazzjonijiet tal-inkjesta Daphne Caruana Galizia
- Protezzjonijiet kostituzzjonali għall-awtoritajiet komuni u indipendenti tar-riżorsi
- Evalwazzjoni finali tat-twettiq u l-ippjanar tar-riformi għal-leġiżlatura li jmiss

EŻITU

Ir-riformi jsiru awtosuffiċjenti u reżistenti għaċ-ċikli politiċi.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

IR-RIFORMI EWLENIN FIL-QOSOR

Ir-riformi ewlenin li ġejjin jirriflettu t-trasformazzjoni strutturali meħtieġa biex tiġġedded id-demokrazija ta’ Malta fi żmien leġiżlatura parlamentari waħda ta’ 5 snin

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

Kontrolli u bilanċi — limitazzjoni tal-poter ikkonċentrat

- Riforma kostituzzjonali permezz ta' proċess demokratiku permanenti — mhux ftehimiet privati bejn il-mexxejja tal-partiti.
- Ħatriet u tneħħija indipendenti għall-ġudikatura, il-pulizija, ir-regolaturi, l-FIAU u t-tmexxija tal-Istat — l-ebda uffiċċju uniku ma jikkontrollahom.
- Parlament full-time b'indipendenza finanzjarja mill-Eżekuttiv u l-poter ta' kumitati b'saħħithom.
- Limitazzjonijiet stretti fuq "pożizzjonijiet ta' fiduċja" u limiti massimi fuq persuni maħtura politikament fil-gvern kollu.
- Skeda ta' Valutazzjoni Annwali dwar l-Istat tad-Dritt bi skrutinju parlamentari obbligatorju.
- Dikjarazzjonijiet tal-Impatt Leġiżlattivi li jiżguraw il-kompatibbiltà mal-prinċipji kostituzzjonali.
- Klawżoli ta' estinzjoni għal setgħat eżekuttivi eċċezzjonali, li jżommuhom milli jsiru permanenti.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

It-tmiem tal-impunità — l-infurzar tal-istat tad-dritt

- Awtorità unika Kontra l-Korruzzjoni bil-poter ta' prosekuzzjoni, indipendenti mill-ministri u mill-Avukat Ġenerali.
- Maġistrati inkwirenti full-time u diviżjoni speċjalizzata tal-prosekuzzjoni għall-kriminalità finanzjarja u organizzata.
- Il-ħatra u t-tneħħija tal-Kummissarju tal-Pulizija iżolati mill-kontroll politiku.
- Il-liġi kontra l-Mafja + il-konfiska tal-ġid mhux spjegata + ir-responsabbiltà għall-faċilitaturi professjonali.
- Il-kriminalizzazzjoni tal-Manipulazzjoni tal-Istat bħala reat awtonomu.
- Valutazzjonijiet tal-Impatt tal-Korruzzjoni u r-Riskju għal proġetti infrastrutturali ewlenin.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

Obbligu ta' rendikont — trasparenza u libertà tal-media

- Leġiżlazzjoni kontra s-SLAPP b'ċaħda bikrija u spejjeż punittivi għal kawżi abbużivi.
- Mekkaniżmu ta' protezzjoni indipendenti għall-ġurnalisti — li jissostitwixxi l-Kumitat għas-Sigurtà tal-Media.
- Riforma tal-PBS & Awtorità tax-Xandir biex tiggarantixxi l-indipendenza mill-ministri u l-partiti politiċi.
- Reviżjoni tal-FOI u reġistri pubbliċi miftuħa għas-sjieda benefiċjarja, l-akkwist, id-donazzjonijiet politiċi u l-infiq pubbliku.
- Protezzjonijiet tas-sigurtà diġitali għall-ġurnalisti (antihacking, antidoxxing, abbuż kontra s-SIGINT).

Komunitajiet mogħtija s-setgħa — deċentralizzazzjoni u parteċipazzjoni ċivika

- Kunsilli lokali awtonomi b'setgħat ewlenin protetti u finanzjament prevedibbli.
- Ibbaġitjar parteċipatorju — ir-residenti jiddeċiedu mill-inqas 5 % tal-infiq lokali.
- Assemblej taċ-Ċittadini għal deċiżjonijiet ewlenin dwar l-ippjanar, l-ambjent u d-drittijiet diġitali.
- Protezzjoni legali għas-soċjetà ċivili bħala għassies, mhux klijent tal-Istat.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

Interess pubbliku — mhux vantaġġ privat jew partiġġjan

- It-tmiem tal-forom kollha ta' ċittadinanza għall-investiment — appartenenza bbażata fuq il-konnessjoni, mhux il-ġid.
- Il-Fond Nazzjonali għar-Restituzzjoni; ir-riallokazzjoni soċjali tal-assi kkonfiskati — il-pubbliku jħallas l-ispejjeż, il-pubbliku jirċievi l-benefiċċju.
- Finanzjament politiku trasparenti — divulgazzjoni f'ħin reali, awditjar indipendenti u sanzjonijiet għal finanzjament illeċitu.
- Implimentazzjoni sħiħa tar-rakkomandazzjonijiet tal-Inkjesta Daphne Caruana Galizia — mhux adozzjoni selettiva.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT

Id-drittijiet tal-bniedem u d-dinjità ugwali

- Obbligi erga omnes infurzabbli fil-korpi kollha tal-Istat.
- Istituzzjoni Nazzjonali għad-Drittijiet tal-Bniedem (NHRI) b'akkreditazzjoni sħiħa tal-Prinċipji ta' Pariġi.
- Valutazzjonijiet tal-Impatt tad-Drittijiet Umani u tat-Tfal għal-liġijiet u l-baġits kollha, ippubblikati qabel id-dibattitu parlamentari.

repubblika

A CIVIL SOCIETY MOVEMENT